

УПОТРЕБА ОБЛИКА РАДА У ОДНОСУ НА НАСТАВНЕ ЦЕЛИНЕ И ЈЕДИНИЦЕ

Виолета С. Милошевић
Данијела Р. Игњатовић
Катарина С. Дамњановић

Сажетак: Кроз рад ће се приказати облици рада на примеру наставе Ликовне културе, за децу основношколског узраста. Биће приказане наставне целине и јединице. Литература која се тиче теме овог рада у потпуности је обрађена и искоришћена кроз рад. На самом крају рада представљена је употребљена литература искоришћена за писање овог стручног рада. Коришћени резултати претходних истраживања задовољавају тематику рада у целини. Употребиће се дескриптивна метода, метода анализе и синтезе, као и метода компарације. Закључак представља систематизацију целокупног рада.

Кључне речи: облици рада, наставне целине, дејчи радови

УВОД

Постоји више облика рада који се употребљавају у настави. Облици рада се прилагођавају наставним целинама и јединицама. У настави Ликовне културе користе се: фронтални, индивидуални, групни и рад у пару. Постоји и комбиновани облик рада.

У индивидуалном облику рада сваки ученик ради самостално на одређеном задатку или сви ученици раде самостално на истом задатку. Сваки ученик ради својим стилем и темпом, те се код ученика развија самосталност и креативност. При задавању задатака наставник треба да води рачуна о индивидуалним разликама ученика. Овај вид рада је погодан за ученике који показују интересовање за одређену активност, креативности и маштовитост, што је посебно важно у настави Ликовне културе.

Облик наставног рада у коме наставник истовремено поучава све ученике је фронтални облик рада. Наставник припрема ученике за наставу, обрађује нове наставне садржаје, увежбава ученике, понавља и систематизује градиво уз усмено проверавање и оцењивање. Фронтални облик рада не би требало да буде једини облик организације наставе јер има доста недостатака. Овај облик рада је економичан, али би га требало комбиновати са другим облицима рада. Боље је да наставник објашњава градиво, излаже и демонстрира, а истовремено разговара са ученицима и подстиче их на сарадњу. Иако ради са целим одељењем, наставник мора водити рачуна о индивидуалним разликама ученика. Слабије ученике наставник треба да подстиче на рад и тако онемогућава појединцима пасиван однос у наставном процесу.

У групном облику рада ученици једног одељења поделе се на више група, од по два и више ученика, које на часу раде исте или различите задатке под руководством наставника. Бројност групе зависи од старости ученика, средстава за рад и броја ученика у одељењу. Наставник планира и припрема рад група, даје задужења сваком члану групе понаособ. Ученици добијају могућности за сопствене активности и иницијативу кроз реализацију задатака групе. Групе раде самостално, а представник групе подноси резултате рада целом одељењу. Овакав облик активира ученике у наставном процесу и оспособљава их за самостално стицање знања, умења и навика, подстиче и развија међусобну сарадњу ученика, а под руководством је наставника.

Облици рада у настави ликовне културе

Предмет Ликовна култура заузима значајно место у школском систему и његова обавеза је да негује, реализује, оплемењује језиком универзалности, језиком уметности. Ликовна култура у основној школи темељи се на ликовном језику који ученици усвајају путем сопственог ликовног изражавања и стварања, те комуникацијом са разним делима ликовне уметности. У настави Ликовне културе настоји се допринети остварењу општег циља, а то је ликовно образовање једне личности. Таква настава је неопходна сваком човеку и друштву, јер доприноси квалитетнијем животу сваког појединца. За време наставе Ликовне културе, доживљај и схватање остварују се визуелним, а не вербалним путем, те основу естетског схватања, доживљаја, чини непосредно посматрање и перципирање естетских својстава које окружују човека (Жмукић, 2016).

Ликовни продукт је завршна фаза сваког креативног процеса. Код ученика може бити изостављен, али свакако се очекује и од стране ученика и од стране наставника. Део креативног процеса јесте и вредновање које се одиграва на крају часа. Тиме се ученици уводе у опажање и доживљавање ликовног рада, тј. уметничког дела које треба да је саставни део наставе ликовне културе (Карлаварис, 1968).

Учењем визуелног језика током наставног процеса развија се критичко мишљење, могућност ширег доживљаја околине и осетљивост за визуелне феномене, комуникацију и деловање креативног типа. Визуелна писменост се намеће као комуникацијска потреба у савременом друштву у којем развој дивергентног и критичког мишљења представља образовни стандард. Ликовна област има универзалне вредности и зато она нема границе и тиме даје пун допринос толеранцији и заједништву на бази културних разлика. Ликовна култура се остварује практичним ликовним и теоријским радом, што значи да се темељи на ликовном језику који ученици освешћују и усвајају путем сопственог ликовног изражавања и стварања услед комуникације са делима ликовне уметности. Доминантна особина уметности јесте њена трагачка природа. Процес је отворен, без почетка и краја (Зиројевић и сар., 2022).

О облицима наставног рада се говори углавном као о облицима организације наставе. У педагошкој и дидактичкој литератури постоје разне класификације, међутим најчешће се сви облици рада у настави разврставају према броју ученика са којима наставник у исто време ради. Примена облика наставног рада зависи од дидактичког троугла (наставни садржај, наставник и ученик), што би значило да од приступа наставника, од узрасних могућности и од врсте наставне грађе. Савремени дидактичари су прихватили класификацију облика наставног рада према социолошком критеријуму који облике рада дели на: фронтални, групни, рад у пару и индивидуални (Ласић, 2018).

Фронтални и индивидуални облик рада

Фронтални и индивидуални облик рада се увек примењују у настави Ликовне културе у основношколском образовању. При самој мотивацији важан је фронтални облик рада, када наставник представља на различите начине нови ликовни проблем, анализира ликовно дело да би приказивао елементе ликовног језика који су важни за каснију реализацију.

Индивидуални рад је вид рада у којем се кроз праксу остварује један од најважнијих принципа ликовне културе који подразумева слободу самосталног и карактеристичног начина ликовног изражавања сваког ученика. Циљ је овим начином рада омогућити ученицима да сами и на свој оригиналан начин решавају ликовни задатак, уз подршку и усмеравање наставника кроз разговор, те да наставник са сваким учеником понаособ оствари комуникацију за време ликовне активности. Овај облик рада је далеко захтевнији од фронталног, који је најчешћи вид рада у другим предметима, те је врло важан елемент у развијању критичког и креативног мишљења као једних од циљева наставе из овог предмета (Loose, 2012).

За ученике који су изузетно надарени и креативни, а да то учитељ и препозна, важно је да се обезбеди прилика да се самостално изразе на начин који одговара њиховој природи, личном

доживљају и схватању одређеног појма који је предмет учења. Могу припремити презентацију, стрип, низ илустрација итд. (Јоксимовић, 2018).

Задатак ликовног педагога јесте да препозна и подстиче креативност код ученика. Креативност је лична врлина сваког ученика. Подстицање креативности одвија се и кроз подстицај позитивне атмосфере у разреду. Основне поставке ове атмосфере базирају се на развијању перцептивних способности, проналаска инспирације у свету који окружује дете, јачање самопоуздања, радозналости, инстинкта, сарађивање са другима, уживање у игри, другачијој перспективи, флексибилност мишљења, сузбијање страха од неуспеха (Ozimes, 1987).

Што се тиче индивидуалног рада, у настави Ликовне културе, у разредној настави, у првом разреду примењују се следеће наставне јединице: Облици (Целина-део, велико-мало, високо-ниско, широко-уско, дугачко-кратко, светло-тамно...), Линија и облици око нас (Обликовање, скулптура, стварање облика бојом) и наставна јединица Споразумевање (традиција украшавања, споразумевање, знаци...). У другом разреду, наставне јединице су: Облици (контраст, једнобојно-вишебојно, ликовна композиција, говор тела...), затим Споразумевање (честитка) и Ликовне игре (играње бојама и стварање маштом). У трећем разреду наставне јединице су: Материјали (материјали за ликовно обликовање, сликање без четкице, ликовне технике: слободно цртање и сликање...), затим Композиција (композиција линија, у потрази за линијом...). У четвртном разреду се истражује композиција (линија, ликовни елементи, компоновање облика, сликање темперама, акварелом, пастелом, употреба колажа, фротажа итд.).

Моделовање у раду са децом у настави Ликовне културе има велики значај за ликовни развој детета, те омогућује детету природнији и лакши начин ликовног приказивања предмета из свакодневног живота. Материјали као што су: глина, песак, пластелин, те глинамол, својом необликованошћу и недовршеношћу подстичу дете на обликовање. Глина је материјал који је због својих карактеристика изузетно погодан за рад са децом.

Изузетно је мекана, покретљива и еластична, те деци омогућује неспутану и спонтану игру и истраживање. За рад у првом разреду користи се посебан вид глине. Деца месе најједноставније облике, у виду геометријских тела (Новак, 2020).

Ученици састављају ликовне људи и животиња. Уз помоћ глине може се лако формирати више предмета, те се обликовати један облик лагано у други, а ако дође до грешке, врло брзо то деца исправе и промене. Глина децу опушта и смирује, јача њихов ниво самопоуздања, подстиче их на креативност, развијају концентрацију, фину моторику, спретност и координацију око-рука. Обликовање глином је у целости природан начин изражавања. На почетку, деца се играју са глином, истражују све њене могућности и њоме манипулишу.

На овај начин се деца навикавају да при обликовању кипа користе предмете из околине и реализују сопствену идеју. Учитељи репродукције могу показати из уџбеника, сликовница и сличних материјала. Са ученицима се дискутује и својствима употребљеног материјала, те се деца наводе да размишљају о широком избору предмета и материјала који се могу пронаћи у окружењу. Након тога им се објашњава зашто се користе баш ти материјали. Од ликовних средстава и подлога, могу се употребити: стиропор, чачкалице, целофан, штапићи за роштиљ, вата, чепови, пластичне чаше, пластичне сламке... (Јовићевић и сар., 2011).

Слика 1. Индивидуални рад ученика са глином
Извор: <https://artisticpursuits.com/classic-sculpture-6-12th>,
 Приступљено: 20.12. 2024. године

За индивидуални рад, учитељи се опредељују за цртање и бојење темперама. Ученици припремају радна места и прибор за рад. Клупе се претходно обложе заштитним материјалом. Сваки ученик треба да припреми темпере, кистове и чашице за воду. Ученици се упознају са основним бојама: жута, црвена и плава. Један од задатака за децу у првом разреду може бити да на основу прочитане приче из уџбеника нацртају и обоје ликовни рад. У питању је самосталан рад ученика. Ученици све радове излажу пред школском таблом. Учитељ треба да уочи рад ако је неко дете посебно маштовито и креативно (Зајец, 2020).

Слика 2. Рад ученика са темперама
Извор: Обрада аутора

Сликарске технике са акварелом (водене боје) и пастелом се обрађују у четвртном разреду као одвојене наставне целине. У акварел техници ликовног изражавања се тонови добијају мешањем боје са водом. Светлији тонови настају додавањем више воде, а тамнији мање воде, те сликањем слоја преко слоја. Акварелне боје су транспарентне и прозачне. Захваљујући томе, и сликањем боје преко боје добијају се лаки, свежи, префињени и нежни тонови. У акварел техници користе се врло мекани кистови. Спој воде и боје свакако подстиче децу знатижељу и радозналост, као и жељу деце за креативним изражавањем. Предност ових боја је та што се топе у води, те брзо суше, што их чини ефикасним у комбиновању различитих техника (Шаманић, 2022).

Једном када се осуше, теже се топе због чега су одличан начин за комбиновање техника и сликање наношењем нових слојева другим техникама. Са друге стране, пастел техника је прелаз између цртања и сликарских сувих техника. Пастелом се може успешно цртати и сликати, те је по

свом карактеру сличан креди. Има прашњаву структуру. Размазује се прстима, ватом, меканом крпицом итд. Деца врло брзо открију сликарске могућности које пружа пастел, па га често користе у ликовном изражавању. Деца у свом ликовном изражавању користе и суве и уљне пастеле. Они са осетљивим сензибилитетом уживају у мекоћи и разним нијансама сувих пастела, док динамичнија деца користе више уљане пастеле јер су изражајније, интензивније и омогућују снажније потезе без потребе за нежним руковањем (Lusman, 2023).

Слика 3. Цртеж ученика и рад са воденим бојама (акварел)

Извор: Обрада аутора

Рад у групи

Групни рад је, такође, пожељно користити, иако то није редовна пракса у настави Ликовне културе. На овај начин се лакше остварује социјализација ученика, тј. остварује се ближа сарадња у доношењу одлука и њиховом остваривању, те пријатељски односи између ученика који заједно настоје да реализују предвиђени задатак. Групни рад може подразумевати остваривање истог задатка у свим групама (недиференцирани групни рад) или свака група реализује сопствени задатак (диференцирани групни рад) (Loose, 2012).

Слика 4. Рад у групи на настави Ликовне културе
Извор: Обрада аутора

У првом разреду се у склопу наставне јединице „Линије и облици око нас“ истражује удаљеност облика, обликовање слике, праве се скулптуре од разних материјала, стварају се нови предмети спајањем материјала, док се у склопу наставне јединице „Споразумевање“ говори о стриповима и визуелним порукама. У другом разреду, истражују се наставне јединице Облици (стварање нове целине преобликовањем, стварање новог од старог), Простор (сценски простор, лутарска представа), те Споразумевање (знаци, приче у сликама, стрип).

У трећем разреду, наставне јединице по плану и програму су: Материјали (боје-топле и хладне, ликовне игре (лет инсекта), уметнички занати, композиција разних материјала, орнамент у уметности), Споразумевање (плакат) и Простор (простор, маса и простор, облици у простору). У четвртном разреду, наставне јединице су: Композиција (компоновање облика у усправном низу, боја, ликовни елементи, стварање тродимензионалног дела), те Сцена (амбијент, сцена, маске, костим и одећа-ношња, лутарска представа).

Плакат је један од облика визуелне комуникације. Његова историја може се пратити још од римског периода, али тек од 1860. године, обликовањем плаката почели су да се баве уметници и примењени графичари. План и програм за трећи разред предвиђа израду идејних решења за плакат. Наставни садржаји теме и технике за ову област су богати тако да учитељи имају велику слободу око планирања и организовања са ученицима у реализацији ове занимљиве, али и захтевне наставне јединице (Селаковић, 2007).

Ученици могу да израде плакат за представу коју ће приказати пред другим разредима или пред родитељима. И интерпретација текста и ликовно стваралаштво имају утицај на перцепцију, на развој сазнајних процеса код ученика и на њихово креативно мишљење. Кроз групни облик рада, наставна јединица „Јесен“ може се користити како би ученици самостално израдили плакат на тему, организујући и улепшавајући дело како они желе. Радну атмосферу улепшавају песме на тему јесени које су ученици сакупили и донели, а они који желе могу и сами да напишу стихове (Петковска, 2008).

Слика 5. Плакат о јесени - илустрација

Извор: <https://osimg.ba/jesen-je-stigla/>, Приступљено: 21.12.2024. године

Три групе могу обликовати плодове јесени од пластелина, док преостале две групе на хамер папиру лепе суво лишће, гранчице, мак, пасуљ, гриз, кукуруз, сунцокрет и слично, правећи тако групни плакат. Док ученици раде на овим задацима, певају песме на тему јесени, које су учили на часовима музичке културе. Овим активностима би се завршио први део двочаса. Вође група подносе извештај о раду. Уколико се укаже потреба, извештај групе допуњују чланови других група или учитељ (нпр. јесења равнодневица и сл.) (Петковска, 2008).

Рад у пару

За рад у пару предвиђене су наставне јединице сходно узрасту (разреду) детета. У првом разреду, следеће су наставне јединице: Облици (светло и сенка, обојено-безбојно, додир, цртање-вајање), Линије и облици око нас (линије, линијама градивимо цртеж, обликовање), Споразумевање (илустрације) и простор (простор око нас, уметничко занимање и позориште). У другом разреду, наставне јединице су: Облици (ликовни контраст, контрасти: велико-мало, право-криво, једноставно-сложено) и Споразумевање (симболи, печат...). У трећем разреду су наставне јединице: Материјали (заврши започети рад) и Композиција (Односи у композицији). У четвртном разреду наставна јединица је Композиција (линија, површина облик, акварел, сликање техником гваш, асамблаж...).

Гваш представља сликарску технику која подразумева сликање воденим (водорастворљивим) бојама, код којег се пигмент меша са белом бојом и као такав веже за подлогу попут папира, картона, лесонита, платна и др. За разлику од транспарентног акварела, гваш и поред доста сличности, у свом намазу гушћи, и непрозиран (покриван), услед додавања воденим бојама – беле боје, повезане са такође водотопивим везивом. Додавањем беле боје постиже се тонско богатство. Гваш омогућује класичан начин рада тј. поступак сликања који подразумева осликавање површине почев од тамног ка завршном светлом (Степанов, 2016).

Тако, оптички сагледано у завршном слоју, по сушењу, слике израђене у техници гваша поседују препознатљиви финални „мат (пастелни)“ сјај као претпостављени ефекат. Ова техника се најчешће користи у ликовном раду са децом основношколског узраста, може се у комерцијалној понуди пронаћи у кутијама (акварел боја са белом темпером), или у новије време интегрисано у бочицама од пластике. Овакав, за ширу употребу произведен гваш, најчешће се добро комбинује са другим сличним водорастворљивим ликовним материјалима који су у понуди (нпр. са акварелом или тушем). За рад у пару користи се тонирани папири као подлога за сликањем у гваш техници (Степанов, 2016).

На слици у наставку су акварел/гваш боје у комбинацији са белом плакатном темпером. Као адекватне подлоге за рад са децом поједини практикуми препоручују акварел-папир, триплекс картон или папир у боји.

Слика 6. Рад у пару – тонирани папири као подлога за сликање у гваш техници
Извор: (Степанов, 2016).

У склопу наставне јединице „Композиција“ могу се применити различите наставне теме. Једна од њих, за рад у пару, јесте Кружна и дијагонална композиција.

Слика 7. Прва слика (кружна и вертикална композиција)/Друга слика (кружна и дијагонална композиција)
Извор: Обрада аутора

ЗАКЉУЧАК

За све наставне предмете користе се различити облици рада у односу на наставне целине и јединице. У раду су приказани фронтални, индивидуални, групни и рад у пару. После тога, облици рада су приказани у склопу предмета Ликовна култура. Сви наставници/учитељи треба да планирају, реализују и вреднују свој наставни рад и напредовање ученика. Циљ васпитно-образовног рада у настави Ликовне културе јесте да се подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са карактером овог наставног предмета.

За надарене ученике препоручује се индивидуални облик рада како би се подстакло њихов пуни ангажман и омогућио развој свих њихових потенцијала. Такође, индивидуални приступ је важан за маштовиту и креативну децу, јер се на овај начин њима поклања више пажње. У ликовном

изражавању даровити ученици требало би да испробају нове ликовне технике, да имају слободу избора, ако је школа опремљена потребним средствима. Приликом индивидуалног рада, учитељи се најчешће одлучују за рад са темперама и воденим бојицама. Као пример задатка у првом разреду може бити да ученици илуструју прочитану причу како би учитељ могао да уочи маштовито и креативно дете.

Фронтални облик рада се најчешће примењује у настави када учитељ жели да представи ликовни проблем, анализира ликовно дело и мотивише ученике за рад.

Групни рад је пожељан и користан облик наставе иако није често заступљен у редовној пракси у настави ликовне културе. Групни рад доприноси социјализацији ученика јер подразумева доношење одлука у групи и заједничко остваривање задатака. Такође, овај облик рада развија пријатељске односе међу ученицима и подстиче их на сарадњу у постизању циља.

Приликом рада у пару помињу се наставне јединице прилагођене различитим разредима основне школе. У првом разреду фокус је на основним појмовима светла и сенке, линијама и облицима, док се у другом разреду уводе сложенији концепти попут контраста и комуникације кроз слике. Трећи разред се бави материјалима, композицијом и сликарским техникама. Посебно се истиче техника гваш, поред многих других техника.

Комбиновањем ових облика рада настава ликовне културе постаје динамична, интерактивна и прилагођена потребама ученика, што доприноси њиховом свеобухватном уметничком и интелектуалном развоју.

ЛИТЕРАТУРА

- Јоксимовић, Б. (2018). Организација додатне наставе-подршка развоју даровитих ученика. *Даровитост и креативни приступи учењу*, Но. 23, стр. 141-156.
- Карлаварис, Б. (1968). Методика ликовног васпитања за учитељске школе и педагошке академије. Део 1. Ликовно васпитање ученика нижих разред основне школе. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије.
- Ласић, К. (2018). Индивидуални рад као педагошка иновација у настави. *Едуца*, Вол. 11, Но. 11, стр. 1.
- Loose, S. (2012). Методика и методска пракса ликовне културе основношколског узраста. Мостар: Свеучилиште у Мостару.
- Лушман, М. (2023). Ликовне технике које су погодне за рад с дјецом. Завршни рад. Загреб: Свеучилиште у Загребу, Учитељски факултет.
- Медар-Златковић, Ј.С., Ратковић, М.С. (2023). Групни облик рада у инклузивној наставној пракси. Суботица: Висока школа струковних студија за образовање васпитача и тренера.
- Новак, К. (2020). Кипарске ликовне активности у вртићима – Портрет. Дипломски рад. Загреб: Свеучилиште у Загребу, Учитељски факултет.
- Ozimes, S. (1987). Одгој креативности: како препознати и подстицати дјечију креативност. Вараждин: Опћи савез друштва „Наша дјеца“.
- Петковска, Б. (2008). Креативна интерпретација књижевног текста и могућност за ликовно изражавање у нижим разредима основне школе. *Уметност у методикама наставе*, Но. 5, стр. 289-298.
- Поповић, Д. (2021). Индивидуализација у настави. Подгорица: Завод за школство.
- Шаманић, Ј. (2022). Упораба сликарских техника у ликовном изражавању дјеце ране и предшколске доби. Завршни рад. Ријека: Свеучилиште у Ријеци, Свеучилиште у Ријеци, Учитељски факултет.
- Селаковић, К. (2007). Плакат као средство визуелне комуникације у настави ликовне културе. *Зборник радова Учитељског факултета*, Но. 8, стр. 269-284.
- Симић, К. (2015). Основе методике наставе. Брчко: Европски универзитет.

- Сретеновић, И., Потиф, С. и сарадници (2021). Стваралачки кутак-прелимирано саопштење. *Зборник резимеа VIII стручно-научног скупа са међународним учешћем „Актуелности у едукацији и рехабилитацији особа са сметњама у развоју“*, стр. 78.
- Степанов, М. (2016). Гваш-неки од примера ликовно-методичког рада сликарском техником гваш са студентима-будућим васпитачима и предшколском децом. *Зборник VŠSSOV*, Вол. 11, Но. 2, стр. 35-37.
- Велић, С. (2023). Утицај облика рада на савремено поучавање. *Прозор у свијет образовања, науке и младих*, Вол. 20, Но. 1, стр. 109-128.
- Зајец, И. (2020). Ликовна култура И. Загреб: Профил Klett.
- Зечевић, Р. (2020). Креативност као саставни дио наставе Ликовне културе. *Магистра Ладертина*, Вол. 15, Но. 1, стр. 75-86.
- Зиројевић, Т., Селаковић, К. (2022). Подстицање ликовног изражавања дјеце млађег основношколског узраста путем егземпларних умјетничких дјела. *Наша школа*, Но. 1, стр. 141-158.
- Жмукић, М. (2016). Информационе технологије у настави Ликовне културе. *Универзитетска мисао*, Вол. 8, Но. 15, стр. 162-169.
- <https://артистицкурсис.цом/classic-скуллtype-6-12th>, Приступљено: 20.12. 2024. године
- <https://осимтг.ба/јесен-је-стигла/>, Приступљено: 21.12.2024. године